

Hoofdafdeling(en) : I en II
Afdeling(en) : SZ en MM
Samensteller(s) : Kooiman, Nieuwenhuis, Van de Ven, Suijker
Nummer : 76
Datum : 9 oktober 2003

Afschaffing fiscale facilitering van prepensioensparen

Samenvatting

De uiteindelijke effecten van afschaffing van de fiscale faciliteiten voor prepensioensparen op de arbeidsparticipatie en op het overheidsbudget zijn in belangrijke mate afhankelijk van de reacties van de sociale partners en de betrokken individuen. Deze notitie geeft een kwalitatieve analyse van mogelijke arbeidsaanbodeffecten in een drietal scenario's. De belangrijkste bevindingen zijn als volgt.

1. Wanneer sociale partners kiezen voor het handhaven van het bestaande ambitieniveau van prepensioensparen door verhoging van het (netto) premieniveau, resulteert naar verwachting een relatief gering positief effect op het arbeidsaanbod van ouderen. Wel is er dan een gerede kans dat het totale arbeidsaanbod vermindert als gevolg van de hogere premies. Deze hogere premies hebben immers een negatief effect op de arbeidsaanbodbeslissing van jongeren.
2. Handhaving van het bestaande (netto) premieniveau zal waarschijnlijk leiden tot een vergroting van het arbeidsaanbod van ouderen zonder dat het arbeidsaanbod van jongere werknemers belangrijk terugloopt.
3. Bij het geheel afschaffen van prepensioenregelingen mag worden verwacht dat als gevolg van het wegvallen van de prepensioendwang de gespaarde vermogens gemiddeld kleiner worden, zodat oudere werknemers een prikkel zullen hebben om langer door te werken.
4. Het niet langer aftrekbaar zijn van prepensioenpremie vergroot in eerste instantie de belastinginkomsten. In de toekomst leidt echter het niet langer belastbaar zijn van de

bijbehorende uitkeringen er toe dat het *ex ante* budgettaire effect in termen van kasstromen negatief wordt. Niettemin is de contante waarde van het budgettaire effect positief. Het EMU-saldo en de staatsschuld kunnen ook op lange termijn verbeteren wanneer de aanvankelijke extra opbrengsten ten gunste van de schuld worden gebracht.

1 Inleiding

In het Hoofdlijnenakkoord plus Aanvullend Pakket heeft het nieuwe kabinet het voornemen geuit de fiscale facilitatie van prepensioensparen af te schaffen. Het doel van de maatregel is de arbeidsparticipatie van ouderen te verhogen. Deze notitie geeft een eerste analyse van de economische effecten op lange termijn. Het beperkt zich tot een beschrijving van de mogelijke reactie van de sociale partners en een kwalitatieve analyse van de effecten op het arbeidsaanbod van jongeren en ouderen. Bovendien wordt berekend wat het ex ante effect van de voorgenoemde maatregel is op het overheidsbudget. Hierbij wordt nog geen rekening gehouden met de genoemde gedragseffecten. In een later te verschijnen vervolgstudie zullen deze gedragseffecten worden gekwantificeerd en zal het effect daarvan op het overheidsbudget worden geraamd.

In deze notitie wordt eerst het begrip actuariële neutraliteit en de vormgeving van VUT- en prepensioenregelingen besproken. Daarna komt de bestaande fiscale facilitatie aan de orde. Dan volgt een kwalitatieve analyse van de gedragseffecten die de maatregel oproept. Omdat sprake is van verplichte collectieve regelingen, wordt hierbij onderscheid gemaakt tussen de gedragsreacties van de sociale partners en, daarop aansluitend, die van de individuele werknemers. De slotparagraaf maakt een begin met een kwantitatieve analyse en presenteert illustratieve ex ante budgettaire effecten. De belangrijkste conclusie van de notitie is dat de omvang van het effect van de maatregel op het arbeidsaanbod vooral zal afhangen van de reactie van de sociale partners.

2 Vut, prepensioen en actuariële neutraliteit

Een (flexibel) pensioenstelsel is *actuariael neutraal* vanuit het oogpunt van de individuele deelnemer indien de contante waarde van de uitkeringen minus de premiebetalingen gelijk is ongeacht de leeftijd waarop men uittreedt.¹ Een pensioenstelsel kan op twee manieren actuariael niet-neutraal zijn. De contante waarde van de uitkeringen minus premies kan stijgen met de uittredingsleeftijd; dan is er een impliciete subsidie op langer doorwerken. Of de contante waarde van de uitkeringen minus premies kan dalen met de uittredingsleeftijd; dan is er een impliciete belasting op langer doorwerken.

¹ Een pensioenstelsel is *actuariael fair* indien de contante waarde van de uitkeringen minus premiebetalingen gelijk is aan nul op alle uittredingsleeftijden.

De sinds het einde van de jaren zeventig (bij zeer ruime arbeidsmarkt) op grote schaal ingevoerde VUT-regelingen zijn voorbeelden van actuarieel niet-neutrale stelsels met een hoge impliciete belasting op langer doorwerken. Later of helemaal niet vervroegd uittreden gaat niet gepaard met een hogere VUT- of pensioenuitkering, terwijl de werknemer wel de uitkering misloopt gedurende de periode van langer doorwerken. In feite is de impliciete belasting op langer doorwerken zo hoog² dat de meeste VUT-gerechtigden uittreden op het vroegst mogelijke moment.

Sinds het midden van de jaren negentig worden VUT-regelingen omgezet in prepensioenregelingen. Zij onderscheiden zich van de VUT hierin dat tijdens de uitkeringsperiode geen pensioenrechten meer worden opgebouwd, terwijl tevens de uitkering wordt herberekend bij eerder of later uittreden dan de zogenaamde spilleeftijd. Ook de financieringswijze verschilt (omslagstelsel bij VUT, kapitaaldeckingsstelsel bij prepensioenen). De spilleeftijd (of pensioen-richtleeftijd) is de leeftijd waarop men na voldoende dienstjaren een volledig pensioen heeft opgebouwd (bijvoorbeeld na veertig dienstjaren een pensioen van zeventig procent van het eindloon). Bij eerder uittreden ontvangt men een lagere uitkering en bij later uittreden een hogere uitkering. De vormgeving is erop gericht dat de prepensioenregelingen actuarieel neutraal zijn. Al zijn ze dat misschien niet over de hele linie (zie Van de Ven, 2001, en Soede en Nijkerk, 2003), zeker is wel dat de impliciete belasting op langer doorwerken veel minder hoog is dan in de oude VUT-regelingen.³

Niet alle verstoringen zijn daarmee verdwenen. Wie doorwerkt, blijft op fiscaal gefacilieerde wijze aanspraken op ouderdomspensioen opbouwen. Daarnaast impliceert de in het pensioenstelsel gehanteerde doorsnee-premie dat ouderen relatief goedkoop pensioen opbouwen: zij betalen voor de verworven rechten te weinig, en jongeren te veel. Voor ouderen die niet langer onder een VUT-regeling vallen, is daarom per saldo vaak sprake van een subsidie op langer doorwerken.

Uitmo 2001 gold (of ging na een overgangsregeling gelden) een prepensioenregeling voor circa tachtig procent van de werknemers die onder een CAO vallen (Arbeidsinspectie, 2002), nog maar tien procent kent alleen een VUT-regeling. In 2002 ontvingen naar schatting 130 000 personen een VUT-uitkering en 76 000 personen een prepensioenuitkering. Rond 2020 zullen naar verwachting de meeste VUT-regelingen beëindigd zijn.

² De impliciete belastingvoet is nagenoeg honderd procent, zie Kapteyn en De Vos (1998).

³ De verstoring die prepensioenregelingen momenteel nog kennen wordt vooral veroorzaakt door overgangsregelingen met een omslagement.

3 De fiscale facilitiëring van (pre)pensioensparen

Vroeg stoppen met werken wordt op indirecte wijze, via de omvang van het opgebouwde prepensioenvermogen, bevorderd doordat de fiscus prepensioensparen op een gunstige manier behandelt.⁴ Het prepensioenvermogen is vrijgesteld van de vermogensrendementsheffing, terwijl op premies en uitkeringen de omkeerregel van toepassing is. Deze regel houdt in dat de premies voor het prepensioen niet onder de loon- en inkomstenbelasting vallen maar later de prepensioenuitkering wel.⁵ In ons progressieve belastingstelsel is het tarief waartegen de uitkeringen worden belast, gemiddeld lager dan het tarief waarvan de premies zijn vrijgesteld. Als de omkeerregel niet geldt, valt de premie voor het prepensioen wel onder de loon- en inkomstenbelasting maar later de uitkering niet; logischerwijs moet dan over het prepensioenvermogen vermogensrendementsheffing worden betaald. Onder dit alternatieve fiscale regime is de contante waarde van de stroom van belastingbetalingen hoger dan onder het geldende regime. Daarom zegt men dat thans sprake is van fiscale facilitiëring van sparen voor het prepensioen.⁶ Omdat prepensioenaanspraken alleen kunnen worden verworven door het verrichten van arbeid in loondienst, is feitelijk sprake van een subsidie op arbeid.⁷

De fiscale facilitiëring van prepensioenregelingen is geregeld binnen het zogenoemde Witteveen-kader. Hij kan worden afgeschaft door daarin te bepalen dat bij de opbouw van ouderdomspensioen een spilleeftijd lager dan 65 jaar fiscaal niet wordt geaccepteerd. Dit betekent dat de omkeerregel alleen van toepassing is op de premies voor een ouderdomspensioen (tot zeventig procent van het loon na veertig dienstjaren) dat niet eerder ingaat dan bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd.⁸ Vervroegde pensionering blijft wel mogelijk, maar alleen met herberekening van de pensioenuitkering volgens algemeen aanvaarde actuariële grondslagen. Extra sparen voor vervroegde pensionering, individueel dan wel binnen een collectieve regeling, is natuurlijk toegestaan, maar hiervoor geldt dan hetzelfde fiscale regime als voor de overige vrije besparingen,⁹ waarop de omkeerregel en de vrijstelling van de vermogensrendementsheffing evenmin van toepassing zijn.

⁴ Sparen voor het gewone ouderdomspensioen geniet dezelfde behandeling.

⁵ De rendementen op de ingelegde premies vallen dus – op termijn – onder loon- en inkomstenbelasting.

⁶ De fiscale facilitiëring is sterker voor het ouderdomspensioen dan voor het prepensioen, omdat het ouderdomspensioen tegen een lager tarief wordt belast. Het gaat immers om mensen ouder dan 65, die zijn vrijgesteld van premies voor AOW en werknemersverzekeringen.

⁷ Tegenover het voordeel van de subsidie op arbeid staat een mogelijk nadeel voortvloeiend uit de verplichte deelname aan de spaarregeling. Paragraaf 5 besteedt daaraan aandacht.

⁸ In de huidige prepensioenregelingen ligt de spilleeftijd gemiddeld op ruim 61 jaar (Arbeidsinspectie, 2002).

⁹ Exclusief de besparingen voor het dichten van een pensioengat.

Hoe groot is het fiscale voordeel voor de werknemer? Een eenduidig antwoord is niet mogelijk, wel kan een gestileerd voorbeeld de orde van grootte aangeven. Stel op veertig procent het belastingtarief waarvan de prepensioenpremie is vrijgesteld, en op dertig procent het tarief waartegen de uitkering wordt belast. Dit alleen al geeft de werknemer een voordeel van $[(100 - 30) / (100 - 40) - 1] = 16,7\%$ op de inleg één jaar voor zijn prepensionering. Daarbij komt nog de vrijstelling van de vermogensrendementsheffing; het voordeel hiervan loopt op met het aantal jaren genoten vrijstelling en met het effectieve tarief. Stel dat de werknemer hetzelfde bruto rendement, zeg 6%, kan behalen als het pensioenfonds en dat daarvan netto 5,3% overblijft;¹⁰ over een periode van twintig jaar cumuleert het verschil in opgebouwd vermogen tot 14%. Op de inleg van twintig jaar terug (de gemiddelde duur van de prepensioenbeleggingen) geniet hij dan alles bij elkaar een voordeel van $1,14 \times 16,7 - 100 = 33\%$ van de netto eigen bijdrage, i.e. 25% van de premie inclusief de fiscale subsidie. Toegepast op de totale prepensioenpremies van deze werknemer betekent dit getal dat bij uittreding op zijn 61ste van de vier jaren prepensioen er ruwweg één is betaald door de fiscus. Stel dat het getal eveneens toepasbaar is op de kostendeekkende prepensioenpremies van alle werknemers, jong en oud, betaald in een jaar; deze bedragen krap 1,5% van de bruto-loonsom.¹¹ Afschaffing van de fiscale faciëring vermindert bij gegeven premies de waarde van de opgebouwde prepensioenaanspraken met een kwart. Anders gezegd, de impliciete subsidie op arbeid onder het huidige fiscale regime bedraagt een kleine 0,4% van de bruto-loonsom.

Afschaffen van de fiscale faciëring van prepensioensparen betekent volgens deze grove berekening dus een ex ante financieel verlies van 0,4% van de bruto loonsom. Hieruit mag niet zonder meer worden geconcludeerd dat het ex ante financiële voordeel voor de overheid even groot is. In paragraaf 7 wordt hierop nader ingegaan.

4 Drie scenario's voor de reactie van sociale partners

(Pre)pensioenregelingen zijn collectief. Ze worden overeengekomen in het arbeidsvoorwaardenoverleg tussen werkgeversorganisaties en vakbonden (hierna: de sociale partners), die optreden namens hun leden. Uitkomsten van het overleg zijn bindend voor alle werkgevers en werknemers in de betrokken bedrijfstak. De afschaffing van de fiscale faciëring van prepensioensparen noopt daarom primair de sociale partners tot een reactie. In het CAO-overleg zal moeten worden onderhandeld over de wijze waarop met deze beperking van de bruto

¹⁰ Zie paragraaf 7 voor een nadere toelichting.

¹¹ Zie paragraaf 7.

loonruimte wordt omgegaan. Werkgevers zullen daarbij relatief indifferent zijn *zolang CAO-reparatie* van de maatregel niet leidt tot afwenteling in de vorm van hogere loonkosten. Werknemers hebben er baat bij de financiële schade van de voorgenomen maatregel te beperken door zo veel mogelijk uit te wijken naar regelingen die nog wel fiscaal worden gefacilieerd. Enkele mogelijkheden zijn:

- maximaal benutten van de mogelijkheden tot pensioensparen:¹² dichten van pensioengaten, optuigen nabestaandenpensioen;
- maximaal benutten van verlofsparen ten behoeve van deeltijdpensioen;
- ontlopen van de vermogensrendementsheffing door terugkeer naar regelingen gebaseerd op een omslagstelsel (zoals de VUT).

Het is vooralsnog niet goed in te schatten in welke mate de gevolgen van de maatregel kunnen worden ontlopen. In sectoren waar nu een groot deel van de werknemers vervroegd uittreedt, zullen de bonden een sterke prikkel hebben om op CAO-niveau reparatie te bedingen. Waar voor de overheid onwelgevallige uitkomsten resulteren, zal de overheid wellicht proberen de uitwijkroutes af te sluiten door aanvullende wet- of regelgeving. Mochten de sociale partners er desondanks in slagen de maatregel (vrijwel) geheel te ontwijken, dan zal hij uiteraard (vrijwel) geen effect sorteren. In het vervolg wordt aangenomen dat de maatregel voor een deel niet kan worden ontweken. Voor dit deel staan de sociale partners voor de vraag hoe op de maatregel te reageren. Beschouw de volgende drie scenario's:

1. prepensioensparen wordt geheel afgeschaft;
2. het ambitieniveau van prepensioensparen blijft intact; wegens afschaffing van de fiscale faciëring moet (afgezien van de bruto-netto correctie) het premieniveau navenant omhoog;
3. het premieniveau voor prepensioensparen blijft (afgezien van de bruto-netto correctie) hetzelfde en het ambitieniveau wordt naar beneden bijgesteld.

Deze scenario's zijn eenvoudig en palen het scala van mogelijkheden af. In paragraaf 6 zal worden nagegaan wat de meest waarschijnlijke gedragsreacties van jongere en oudere werknemers zijn, *gegeven de keuze van sociale partners voor een van deze drie scenario's*.

¹² Op basis van het opgebouwde pensioenvermogen kan men ook eerder dan op de leeftijd van 65 jaar met pensioen gaan; het gevolg is dan wel een ouderdomspensioen dat lager is dan de streefwaarde van zeventig procent van het laatst verdiende loon.

5 Effecten op het gedrag van individuele werknemers

Het vertrekpunt voor de analyse in deze paragraaf is een rationeel calculerende werknemer, die zijn totale arbeidsinspanning en consumptieniveau plant over zijn gehele levensloop. Om te kunnen consumeren moet hij inkomen verwerven; daarvoor moet hij werken. Werken gaat ten koste van zijn vrije tijd. Er is dus een afruil tussen consumptie en vrije tijd. Door uit het verkregen arbeidsinkomen te sparen kan consumptie naar de toekomst verplaatst worden. Over de levensloop wordt zo het consumptiepatroon ontkoppeld van de inkomensverwerving. De werknemer kan bijvoorbeeld voor een pensioenuitkering sparen om te kunnen blijven consumeren ook nadat hij om leeftijdsredenen het arbeidsproces heeft verlaten. Besparingen vormen zo de schakel tussen het optimale patroon van werken en vrije tijd enerzijds, en het optimale patroon van consumptie anderzijds.

De analyse van de effecten van de versoering van het prepensioen valt in twee deelvragen uiteen. De eerste vraag betreft het effect op de beslissing over de totale arbeidsinspanning. Hierbij gaat het om de afweging tussen de hoeveelheid vrije tijd en de hoeveelheid consumptie over de gehele levensloop. De tweede vraag betreft de *verdeling* van het totaal van beide over de verschillende perioden in de levensloop. Bij de laatste vraag worden in het vervolg slechts twee fasen onderscheiden: die van *jongere* werknemer, die via zijn ingelegde premies gedwongen spaart voor prepensioen, en die van *oudere* werknemer, die aan de eindstreep staat en moet beslissen over doorwerken of uittrekken.

Voor de totale, levenslange arbeidsaanbodbeslissing is van belang dat de arbeidsbeloning voor een deel bestaat uit uitbetaald loon en voor een deel uit uitgesteld loon in de vorm van de opbouw van een (pre)pensioenaanspraak.¹³ De fiscale facilitering verhoogt de tweede component van het loon; daarom is er sprake van een loonsubsidie, i.e. een subsidie op arbeid. Als de fiscale facilitering wegvalt, wordt het uitgestelde loon lager, en levert werken per saldo minder op: de *effectieve* loonvoet vermindert.¹⁴ Vrije tijd wordt aantrekkelijker want goedkoper. Door dit substitutie-effect zal het arbeidsaanbod afnemen. Daar staat tegenover dat de werknemer per gewerkt uur minder verdient: hij wordt armer. Om zijn levensstandaard op peil te houden moet hij meer werken; hij kan zich minder vrije tijd veroorloven. Door dit inkomenseffect zal het arbeidsaanbod toenemen. De twee genoemde effecten werken tegen

¹³ De rentevoet waartegen het uitgestelde loon wordt gediscoteerd, komt verderop aan de orde.

¹⁴ Voor het uiteindelijke effect is natuurlijk ook van belang wat de overheid doet met de uitgespaarde subsidiegelden. Verschillende *terugsluisopties* zijn mogelijk, zoals teruggave als loon aan de betrokken werknemers, door verlaging van de belasting op arbeid, of aflossing van de staatsschuld. Deze kunnen, direct of indirect, eveneens doorwerken op de effectieve loonvoet. In deze notitie wordt alleen het partiële effect van het vervallen van de fiscale subsidie ge-analyseerd.

elkaar in. Men kan niet beredeneren welk van beide zal overheersen: het effect op het (levenslange) arbeidsaanbod is theoretisch onbepaald. Bij empirisch economisch onderzoek wordt vaak gevonden dat het substitutie-effect overheerst; in de modellen van het CPB leidt een verlaging van de loonvoet tot vermindering van het arbeidsaanbod.

Binnen dit algemene kader geven twee factoren de doorslag voor het effect op de uittredingsbeslissing van oudere werknemers: de verandering van het aanwezige vermogen (inkomenseffect) en van de effectieve loonvoet (substitutie-effect). Naarmate de werknemer meer vermogen bezit (pensioenaanspraken plus eigen besparingen), hebben de extra arbeidsinkomsten van doorwerken minder waarde (lager nut). De rijkere werknemer kan zich meer vrije tijd veroorloven. Vermindering van de vermogensopbouw zal langer doorwerken stimuleren. Het vermogen van de oudere werknemer komt voort uit de besparingen die hij als jongere werknemer heeft gedaan. De verandering in het niveau van de besparingen van de jongere werknemers is dus van belang voor de analyse van het effect op hun participatie op latere leeftijd.

De effectieve loonvoet van de oudere werknemer bestaat uit alle huidige en toekomstige inkomsten die hij misloopt wanneer hij nu uittreedt. Naast het uitbetaalde (netto) loon spelen de in paragraaf 2 genoemde impliciete subsidies (of belastingen) op uittreden een rol. Deze kunnen voortvloeien uit actuariële niet-neutraliteit van het vigerende (pre)pensioenregime, fiscale facilitering, aanspraken uit hoofde van werknemersverzekeringen, of andere emolumenten. De effectieve loonvoet is de prijs van de (extra) vrije tijd die verkregen wordt door uit te treden. De waarde (het nut) daarvan wordt afgewogen tegen het extra inkomen (= extra consumptie) die verkregen wordt bij langer doorwerken. Als de effectieve loonvoet toeneemt, wordt een jaar extra doorwerken aantrekkelijker omdat het meer oplevert.

De mate waarin het vervallen van de fiscale subsidie op prepensioensparen door jongere werknemers wordt ervaren als een daling van hun effectieve loonvoet, hangt af van de verhouding tussen de eigen spaarwens van de werknemer en de omvang van de gedwongen prepensioenbesparingen. Deze verhouding ligt niet voor alle werknemers gelijk. Voor de analyse is het nuttig de werknemers naar de hoogte van hun tijdsvoorkeurvoet¹⁵ in drie groepen te onderscheiden, de betrekkelijk *geduldige*, de betrekkelijk *ongeduldige* en de *gemiddeld geduldige* werknemers.

¹⁵ De tijdsvoorkeurvoet bepaalt de waardering van de werknemer voor toekomstige consumptie en vrije tijd in verhouding tot zijn waardering voor huidige consumptie en vrije tijd. Een *hoge* tijdsvoorkeur betekent dat de waardering voor toekomstige voorzieningen snel afneemt naarmate deze verder weg liggen in de toekomst (*leven bij de dag*). Een *lage* tijdsvoorkeurvoet betekent dat relatief veel waarde gehecht wordt aan toekomstige voorzieningen.

De betrekkelijk geduldige werknemer

De betrekkelijk *geduldige* werknemer heeft een zodanig *lage* tijdsvoorkeurvoet dat hij de verplichte prepensioenbesparingen aanvult met vrijwillige prepensioenbesparingen. Afgezien van een beperkt deel dat kan profiteren van dezelfde gunstige fiscale behandeling (dichten pensioengat, koopsompolis), is het (bruto) rendement daarop gelijk aan de marktrente op vrije besparingen. Voor de betrekkelijk geduldige werknemer vormen de verplichte prepensioenbesparingen geen inbreuk op zijn voorkeuren, en hij disconteert het uitgestelde loon tegen de marktrente. Daaruit volgt dat hij

- zijn netto prepensioenpremie plus de fiscale subsidie daarop volledig als (uitgestelde) arbeidsbeloning beschouwt;
- het vervallen van de subsidie dienovereenkomstig volledig vertaalt in een daling van de effectieve loonvoet;
- zijn spaargedrag niet aanpast als alleen de verplichting tot prepensioensparen vervalt;
- dezelfde afweging tussen consumeren nu en consumeren straks maakt als de subsidie wegvalt, omdat aan de marge de prijsverhouding niet verandert: deze is en blijft gelijk aan de marktrente.

Voor de betrekkelijk geduldige werknemer telt slechts het inkomensverlies als gevolg van het wegvallen van de fiscale subsidie. Het effect op zijn levenslange arbeidsaanbod en op zijn consumptieniveau zal hij evenredig verdelen over zijn gehele arbeidzame leven; zijn besparingsniveau past hij daarbij aan. Daardoor zal er slechts sprake zijn van een marginaal effect op zijn arbeidsaanbod als oudere.

De betrekkelijk ongeduldige werknemer

De betrekkelijk *ongeduldige* werknemer heeft een zodanig hoge tijdsvoorkeurvoet dat zijn gewenste prepensioenbesparingen kleiner zijn dan de verplichte prepensioenbesparingen, ondanks hun hoge rendement. Pas bij een nog hoger rendement zou hij uit vrije wil evenveel sparen als hij nu gedwongen is te doen; hij disconteert het uitgestelde loon tegen deze hoge schaduw-rentevoet.¹⁶ Daarom geldt dat hij

- de netto prepensioenpremie plus de fiscale subsidie daarop slechts voor een deel als (uitgestelde) arbeidsbeloning beschouwt;

¹⁶ Hierbij wordt impliciet verondersteld dat de kapitaalmarkt imperfect is: de werknemer kan zijn opgebouwde pensioenaanspraken niet naar voren halen door ze te belenen tegen de marktrente. Zou hij dat wel kunnen, dan is niet alleen onderstaande analyse onjuist, maar vervalt tegelijkertijd de zin van pensioendwang. Deze kan dan immers geheel worden ontweken.

- het vervallen van de subsidie opvat als een betrekkelijk kleine daling van de effectieve loonvoet;
- het vervallen van de subsidie ervaart als een vergroting van de afwijking van zijn eigen spaarvoorkeur, omdat het verschil tussen zijn schaduw-rentevoet en het feitelijke rendement toeneemt;
- bij vervallen van de verplichting tot prepensioensparen meer gaat consumeren en een kleiner vermogen gaat opbouwen.

In het (extreme, weinig realistische) geval van een volstrekt ongeduldige werknemer die helemaal niet wil sparen voor zijn oude dag, is het uitgestelde loon geheel zonder waarde. Wegvallen van de subsidie heeft geen consequenties voor het gedrag van de jongere werknemer. Prepensioenpremies zijn in dit geval volledig een belasting op arbeid.

De gemiddeld geduldige werknemer

De *gemiddeld geduldige* werknemer heeft een tijdsvoorkeurvoet die niet zo laag is dat hij ook nog vrijwillig voor zijn prepensioen spaart tegen de marktrente, en evenmin zo hoog dat hij ondanks het hoge rendement minder zou willen sparen dan waartoe hij verplicht is. Voor hem vormen *bij de bestaande fiscale faciëring* de verplichte prepensioenbesparingen geen inbreuk op zijn voorkeur, hooguit zou hij op dezelfde gunstige voorwaarden meer willen sparen. Hij disconteert het uitgestelde loon tegen zijn schaduw-rentevoet, die tussen de marktrente en het rendement op de verplichte prepensioenbesparingen inligt. *Na afschaffing van de fiscale faciëring* is dat anders: bij het lagere rendement zou hij minder willen sparen. Daarom geldt dat hij

- de netto prepensioenpremie plus de subsidie daarop grotendeels maar niet volledig als (uitgestelde) arbeidsbeloning beschouwt;
- het vervallen van de subsidie grotendeels maar niet volledig vertaalt in een daling van de effectieve loonvoet, en in de nieuwe situatie wegens het nu tekortschietende rendement slechts een deel van de netto prepensioenpremie als (uitgestelde) arbeidsbeloning beschouwt;
- bij handhaving van de subsidie zijn spaargedrag niet aanpast als de verplichting tot prepensioensparen vervalt;
- bij vervallen van de verplichting tot én de subsidie op prepensioensparen minder gaat sparen: aan de marge verandert de prijsverhouding tussen consumeren nu en consumeren straks van de schaduw-rentevoet naar de (lagere) marktrente op vrije besparingen.

Welke effecten overheersen?

Gezien het verschil in reacties van de onderscheiden typen werknemers zal het macro effect van de afschaffing van de fiscale facilitatie van prepensioensparen afhangen van de mate van zorgzaamheid van het totale werknemersbestand. Over het algemeen gaat men ervan uit dat jongeren relatief zorgeloos zijn, en dat werknemers met het klimmen van de jaren gevoeliger worden voor de waarde van hun oudedagsvoorziening. Omdat jongeren gemiddeld (te) zorgeloos zijn in verhouding tot hun latere voorkeuren, wordt (pre)pensioensparen als een verplichting opgelegd. Dit voorkomt dat ze straks, als ze oud zijn, onvoldoende pensioen hebben opgebouwd. Bij het inschatten van het effect van de maatregel kan men dus uitgaan van een gemiddelde werknemer die enigszins ongeduldig is.

6 De effecten in de drie scenario's

Wat zullen nu de gedragseffecten van de werknemers zijn in de drie scenario's voor de reactie van de sociale partners die aan het eind van paragraaf 4 zijn genoemd?

Scenario 1: afschaffing van collectieve prepensioenregelingen

Als de collectieve prepensioenregelingen worden afgeschaft omdat de fiscale facilitatie vervalt, kunnen de premies als loon worden uitbetaald. Geduldige werknemers zullen het verlies aan de verplichte opbouw van pensioenaanspraken vrijwel volledig compenseren door dit geld zelf opzij te zetten. Hun gedrag zal weinig veranderen omdat de eerdere prepensioendwang spoorde met hun eigen voorkeuren. Alle anderen zullen slechts een deel van de uitbetaalde premies omzetten in verhoogde eigen besparingen, en de rest consumeren. Per saldo zullen ze daardoor minder vermogen hebben opgebouwd wanneer zij als oudere voor de uittredingsbeslissing staan, en ze zullen geneigd zijn wat langer door te werken.

Als collectief prepensioensparen geheel wordt afgeschaft, vervalt tevens de prikkel op vervroegd uittreden die voortvloeit uit (mogelijk resterende) actuariële niet-neutraliteit van de bestaande regelingen. De impliciete subsidie op uittreden vervalt, oudere werknemers worden daardoor armer. Tegelijk wordt de effectieve loonvoet bij doorwerken groter; inkomenseffect en substitutie-effect werken dezelfde kant op en impliceren een extra prikkel tot langer doorwerken.

De ongeduldige werknemer ervaart de uitbetaalde prepensioenpremie als een inkomensverbetering: zijn effectieve loonvoet neemt toe. Het vervallen van de spaardwang zet de *objectieve* verarming die het gevolg is van het wegvallen van de fiscale subsidie, om in een

subjectieve verrijking. Het effect op zijn arbeidsaanbod als jongere is theoretisch onbepaald; als het substitutie-effect overheerst, neemt zijn arbeidsaanbod toe (lagere wig). Het hogere inkomen kan leiden tot meer besparingen, hetgeen tegen het negatieve besparingseffect van de vervallen prepensioendwang inwerkt.

Scenario 2: hoger premieniveau, gelijk uitkeringsambitieniveau

Gelijk uitkeringsambitieniveau staat hier voor een onveranderde nominale *netto* pensioenuitkering. De *netto* pensioenpremie moet hiervoor omhoog. Immers, het vervallen van de omkeerregel en de vermogensrendementsheffing betekenen een verliespost voor de werknemer.¹⁷ De werknemer merkt dit doordat hij na de inhouding van premies en belastingen netto minder overhoudt. Bij deze mogelijkheid wordt de hele last van de subsidievermindering in eerste instantie gelegd in de periode dat de werknemer werkzaam is. Hij zal geneigd zijn een deel van de last door te schuiven naar later.

De ongeduldige werknemer ervaart de verhoging van de premies als een verslechtering van zijn arbeidsvoorwaarden: de wig neemt toe, de effectieve loonvoet af. Als het substitutie-effect overheerst, neemt zijn arbeidsaanbod als jongere af. Als er geen vrije besparingen waren, dan zullen die er nu zeker niet zijn. Als oudere werknemer beschikt hij slechts over zijn verplicht opgebouwde (pre)pensioenvermogen. Bij veronderstelling is dit niet veranderd. Als ook de effectieve loonvoet bij doorwerken nog dezelfde is, zal er geen verandering zijn in het gedrag van deze oudere werknemer. Per saldo is zijn levenslange arbeidsaanbod dan teruggelopen.

De geduldige werknemer, met eigen besparingen in aanvulling op de verplichte (pre)pensioenbesparingen, zal reageren door zijn vrije besparingen iets te verminderen. Voor hem telt slechts het levenslange inkomensverlies als gevolg van het wegvallen van de fiscale subsidie. Het effect op zijn levenslange arbeidsaanbod zal hij evenredig verdelen over zijn gehele arbeidzame leven; daardoor zal er slechts sprake zijn van een marginaal effect op zijn arbeidsaanbod als oudere.

Scenario 3: gelijk premieniveau, lager uitkeringsambitieniveau

Onder gelijke premie wordt hier verstaan dat de *netto* inleg niet verandert, zodat de werknemer hetzelfde besteedbare inkomen houdt. Deze inleg is niet toereikend voor het oude *netto*

¹⁷ Ter verduidelijking diene de volgende becijfering, die aansluit bij het gestileerde voorbeeld in paragraaf 3. Bij een bruto premie van 100 euro bedroeg de belastingbesparing 40 euro, zodat de werknemer netto 60 euro betaalde. Om dezelfde netto prepensioenuitkering te verwerven moet deze inleg worden verhoogd, volgens het voorbeeld met 33% tot 80 euro. De *feitelijke* pensioenpremie gaat omlaag van 100 euro naar 80 euro; de *netto* premie gaat omhoog van 60 euro naar 80 euro, een verlies aan besteedbaar inkomen van 20 euro.

prepensioen.¹⁸ Bij deze mogelijkheid wordt de hele last van de subsidievermindering gelegd in de prepensioenperiode. De werknemer zal geneigd zijn een deel van de last naar voren te halen.

De geduldige werknemer zal de vermindering van de gedwongen prepensioenbesparing grotendeels compenseren door hogere eigen besparingen. Het effect van het wegvallen van de fiscale subsidie op zijn levenslange arbeidsaanbod zal hij evenredig verdelen over zijn gehele arbeidszame leven; daardoor zal er slechts sprake zijn van een marginaal effect op zijn arbeidsaanbod als oudere. Ongeduldige werknemers zullen hun gedrag als jongere slechts marginaal aanpassen. Hun netto loonvoet verandert niet, en omdat zij in belangrijke mate *bij de dag* leven, ervaren zij geen sterke prikkel om hun arbeidsaanbod of hun vrije besparingen aan te passen. Bij de eindstreep gekomen blijkt dat zij minder vermogen opgebouwd hebben. Als gevolg van het inkomenseffect zijn ze dan als oudere werknemer geneigd tot langer doorwerken.

Conclusie

De voorzichtige conclusie die uit bovenstaande analyse kan worden getrokken, is dat het arbeidsaanbodeffect van het afschaffen van de fiscale subsidie op prepensioensparen sterk afhangt van de reparatiemaatregelen die sociale partners zullen ondernemen in het kader van de CAO-onderhandelingen. Een deel van de voorgenomen maatregel zal kunnen worden ontweken door gebruik te maken van andere fiscaal gefacilieerde spaarregelingen. Voor het overige zal handhaving van het bestaande ambitieniveau van prepensioensparen door verhoging van het (netto) premieniveau (scenario 2) resulteren in een relatief gering effect op het arbeidsaanbod van ouderen. Er is zelfs een gerede kans dat het totale arbeidsaanbod vermindert als gevolg van de extra verstoring op de arbeidsaanbodbeslissing van jongeren voortvloeiend uit de hogere netto premies. Handhaving van het bestaande (netto) premieniveau (scenario 3) betekent een kleinere opbouw van prepensioenvermogen; dit zal (op termijn) waarschijnlijk leiden tot een vergroting van het arbeidsaanbod van ouderen. Het arbeidsaanbod van jongere werknemers hoeft nu niet belangrijk terug te lopen; er is immers geen sprake van een extra verstoring op de arbeidsmarkt. Geheel afschaffen van het verplichte prepensioensparen (scenario 1) geeft nog sterkere effecten. Door het wegvallen van de premieheffing ten behoeve van prepensioensparen neemt de verstoring op de arbeidsmarkt af, met een positief effect op het arbeidsaanbod van jongere werknemers. Bovendien mag worden verwacht dat bij afwezigheid van prepensioendwang de gespaarde vermogens kleiner worden, zodat ook oudere werknemers een prikkel zullen hebben om langer door te werken.

¹⁸ In aansluiting op het voorbeeld van de voorgaande voetnoot bedraagt de inleg dus 60 euro. Volgens het voorbeeld van paragraaf 3 resulteert een 25% lagere *netto* prepensioenuitkering.

Tot slot zij opgemerkt dat een sterkere prikkel tot blijven werken niet automatisch leidt tot feitelijk later uittreden. Hier moeten twee gevallen worden onderscheiden. Het eerste geval betreft de groep van werknemers voor wie het moment van uittreden op een marginale afweging berust; daartoe behoren degenen die in een actuariael neutraal stelsel niet op het vroegst mogelijke moment stoppen met werken. Deze groep zal langer gaan doorwerken. Het tweede geval betreft de groep die op het vroegst mogelijke moment stopt. Voor deze groep van werknemers berust de uittredingsbeslissing niet noodzakelijkerwijs op een marginale afweging. Voor hen kan ook na afschaffing van de fiscale facilitatie de vroegste uittredingsdatum nog steeds de beste keuze zijn. Voor beide groepen geldt dat een hoger arbeidsaanbod op oudere leeftijd kan samengaan met meer consumptie van vrije tijd eerder in de loopbaan, en dus een verminderd arbeidsaanbod op jongere leeftijd.

7 Ex ante budgettaire effecten

Bij de budgettaire effecten ex ante gaat het om de directe gevolgen voor het overheidsbudget zonder rekening te houden met gedragseffecten. De berekening gaat dus uit van onveranderde prepensioenregelingen en -premies. De budgettaire effecten van de maatregel bestaan uit drie componenten¹⁹, samenhangend met

- niet meer aftrekbare premies;
- onbelaste uitkeringen;
- vermogensrendementsheffing over opgebouwd prepensioenvermogen.

Niet meer aftrekbare premies²⁰

In 2001 waren de pensioenpremies, exclusief VUT en inclusief prepensioenen, gemiddeld 8½% van het bruto loon volgens de Nationale Rekeningen. Echter, volgens de Pensioen- en verzekeringskamer waren de premies 5 miljard beneden kostendekkend niveau. Dit betekent dat de (macro) kostendekkende pensioenpremies voor 2001 uitkomen op circa 11¼% van de bruto loonsom. Bij pensioenfondsen met een prepensioenregeling is ongeveer 20% van de premiebetalingen bedoeld voor de financiering van de prepensioenen.²¹ Uit gegevens van de

¹⁹ In onderstaande analyse wordt geen rekening gehouden met effecten op de werknemersverzekeringen vanwege veranderingen in de grondslag. Feitelijk wordt dus aangenomen dat hogere premie-inkomsten werknemersverzekeringen via verlaging van de premiepercentages worden teruggeluid.

²⁰ Zie bijlage A voor een nadere toelichting op de berekening van het prepensioen-premiepercentage, de prepensioenuitkeringen in procenten van het bruto loon en de waarde van het prepensioenvermogen.

²¹ Dit is berekend op basis van een modaal inkomen en een regeling met een spilleeftijd van 62 jaar.

Arbeidsinspectie (2001) volgt dat circa 62% van de werknemers over een prepensioenregeling (exclusief VUT) beschikt. Het kostendeekkende premiebedrag bedraagt dan krap 1½% van de bruto loonsom (= $0,2 \times 0,62 \times 11\frac{1}{4}$). Het werknemersdeel van de premies wordt nu afgetrokken tegen een gemiddeld marginaal tarief van 40%, maar is na invoering van de maatregel niet langer aftrekbaar. Na afschaffing van de omkeerregel moet ook over het werkgeversdeel van de pensioenpremies belasting worden betaald. Tezamen levert dit 0,6% van de bruto loonsom op (= $0,4 \times 1\frac{1}{2}$), overeenkomend met 0,24% van het (toekomstige) BBP. Dit effect bereikt meteen bij invoering van de maatregel zijn volle omvang.

Onbelaste uitkeringen

Tegenover de extra inkomsten uit het belasten van de premies staat een derving van inkomsten door het niet langer belasten van de uitkeringen. Aanvankelijk is de inkomstenderving klein wegens het nog lage bedrag aan uitkeringen. In Bijlage A wordt afgeleid dat op de lange termijn, dat wil zeggen na zo'n veertig jaar, de jaarlijkse stroom van uitkeringen ongeveer 3,6% van de bruto loonsom bedraagt; door het rendement op opgebouwd prepensioenvermogen vormen de uitkeringen een veel groter bedrag dan de premies. Met een gemiddeld belastingtarief²² over de uitkeringen van circa 30% is de inkomstenderving 1,1% van de bruto loonsom ofwel 0,44% van het (toekomstige) BBP.

Vermogensrendementsheffing over opgebouwd prepensioenvermogen

Omdat nu eerst belasting moet worden afgedragen over de premie, daalt de netto inleg in de prepensioenregeling; het opgebouwde vermogen is hierdoor ongeveer 40% kleiner dan bij ongewijzigd beleid. Het marginale tarief van 1,2% in Box 3 leidt samen met de vrijstelling van een deel van het vermogen tot een effectief gemiddeld tarief van circa 0,7%.²³ Op de lange termijn is de opbrengst ongeveer 0,15% van de bruto loonsom, ofwel 0,06% van het (toekomstige) BBP. In de beginjaren is de opbrengst veel kleiner wegens de nog geringe omvang van de prepensioenvermogens.

²² Gekozen is voor het gemiddelde tarief dat een VUT- of prepensioenontvanger betaalt. Een alternatief is het (lagere) gemiddelde tarief voor iemand die alleen een prepensioen- of VUT-uitkering ontvangt. Het is echter minder realistisch andere inkomsten, bijvoorbeeld een lijfrente-uitkering, buiten beschouwing te laten.

²³ Bron: Ministerie van Financiën.

Tabel 7.1 De budgettaire effecten ex ante

	Jaarlijkse kasstromen						Contante waarde ^a
	2007	2010	2020	2040	2060	2060	
	% BBP						mld euro, prijzen 2002
Extra belastingen over pensioenpremies	0,24	0,24	0,24	0,24	0,24	2,9	} 19,8
Belastingderving over uitkeringen	- 0,01	- 0,04	- 0,15	- 0,37	- 0,44	- 5,2	
Vermogensrendementsheffing	0,01	0,02	0,04	0,06	0,06	0,7	7,5
Totaal	0,24	0,22	0,13	- 0,07	- 0,14	- 1,6	27,3

^a Bij een discontovoet van 4% op de premies en 5,8% op de uitkeringen, zie de toelichting in de tekst

Tabel 7.1 geeft een overzicht van de uitkomsten.²⁴ Aanvankelijk overheerst het positieve effect van de belastingen en de premie-inkomsten volksverzekeringen vanwege de niet langer aftrekbare premies. Onbelaste uitkeringen zijn er nog nauwelijks, en de opbrengst van de vermogensrendementsheffing is bij benadering nihil. Met het verstrijken van de tijd groeit het prepensioenvermogen en daarmee de opbrengst van de vermogensrendementsheffing. Kwantitatief veel belangrijker is echter de toename van de gedeerde belastingen over de uitkeringen. Op termijn wordt de kasstroom per saldo negatief.

Bij onmiddellijke invoering heeft de maatregel in 2007 een budgettaire opbrengst van ongeveer 1,2 mld euro (in prijzen van 2002). Er zal echter een overgangsregeling worden getroffen. Rekening houdend met de voorgestelde overgangsregeling en invoering van de maatregel per 1 januari 2005, raamt het CPB de budgettaire opbrengst aan belastingen en premie-inkomsten volksverzekeringen van de maatregel in 2007 op circa 1 mld euro (lopende prijzen).²⁵ *Inclusief* het effect van de afschaffing van de fiscale faciëring van de VUT gaat het kabinet uit van een ex ante budgettaire opbrengst van 1,7 mld euro (prijzen 2003) in 2007. Indien de totale VUT-aanspraak bij de ingang van de VUT-uitkeringen ineens wordt belast, is deze ex ante opbrengst van 1,7 mld euro volgens het CPB haalbaar. De uiteindelijke ex post opbrengst zal echter afhankelijk zijn van de reacties van de sociale partners en de betrokken individuen en is op dit moment nog niet aan te geven.

²⁴ Omdat nadere gegevens ontbreken, is voor het basispad verondersteld dat de huidige VUT- en prepensioenregelingen worden gecontinueerd. De huidige berekeningen houden dus geen rekening met het effect van de overgang van VUT- naar prepensioenregelingen; dit onderstreept hun illustratieve karakter.

²⁵ Wederom onder de veronderstelling dat de hogere premie-inkomsten werknemersverzekeringen via verlaging van de premiepercentages worden teruggesluisd.

Voor het lange termijn effect op het overheidsbudget moeten we kijken naar de contante waarde van de drie kasstromen. Als we aannemen dat de opbrengsten worden gebruikt om de staatsschuld te verminderen moeten de naar voren gehaalde belastingen over betaalde prepensioenpremies gediscoteerd worden met de (risicovrije) rente op de staatsschuld. Conform de eerdere studie *Ageing in the Netherlands* (Van Ewijk et al., 2000) is hiervoor de waarde van 4% gehanteerd. De belastingderving over de uitkeringen moet worden gediscoteerd met het gemiddelde verwachte rendement van pensioenfondsen (5,8%). Deze hogere discontovoet weerspiegelt het hogere risicoprofiel van de uitgestelde belastingheffing. De latente belastingclaims op de prepensioenbesparingen delen immers volledig mee in het risico van de beleggingen van pensioenfondsen: de uiteindelijke opbrengst is minder zeker. Deze onzekerheid leidt tot een lagere waardering; de opslag op de disconteringsvoet, de zogenaamde risicopremie, brengt dat tot uiting.

De vermogensrendementsheffing is contant gemaakt met de risicovrije disconteringsvoet van 4%. Onder de gegeven veronderstellingen is de contante waarde van het totale budgettaire effect *ex ante* een bedrag van ruim 27 mld euro.²⁶ Dit bedrag vertegenwoordigt dus de huidige waarde van de *gecumuleerde* opbrengst over de gehele toekomstige periode tot 2060. Ruim tweederde hiervan komt voor rekening van het afschaffen van de omkeerregel.

Het *ex ante* positieve effect van de afschaffing van de fiscale facilitatie van de prepensioenen op het overheidstekort komt in feite tot stand via een kasschuif en biedt daarom niet direct een indicatie voor de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. Slechts indien de aanvankelijke voordelen ten gunste van de staatsschuld worden gebracht en zo leiden tot een verlaging van de rentelasten, is ook op lange termijn het effect op het *totale* saldo van de overheidsfinanciën positief ondanks het *negatieve* effect op het primaire saldo.

²⁶ Bijlage B geeft een grafische illustratie van de jaarlijkse kas-effecten van afschaffing van de omkeerregel en hun contante waarden.

Referenties

Arbeidsinspectie, *Voortgangsrapportage CAO-afspraken*, diverse jaren.

C. van Ewijk, B. Kuipers, H. ter Rele, M. van de Ven en E. Westerhout (2000), *Ageing in the Netherlands*, CPB.

A. Kapteyn en K. de Vos (1998), Social security and labour-force participation in the Netherlands, *American Economic Review Papers and Proceedings* 88(2), 164-167.

A. Soede en W. Bijkerk (2003), *De VUT voorbij? Pensioenen en ouderenparticipatie*, NYFER.

M. van de Ven (2001), Ageing, actuarial neutrality and flexible retirement, *CPB Report 2001*, nr 3, 39-46.

Bijlage A Toelichting op berekeningen in paragraaf 7

Het premiepercentage voor prepensioen

De kostendeckende premie (exclusief VUT-premie) bedraagt 11¼% van de bruto loonsom. Dit premiebedrag bestaat uit premies voor regelingen met prepensioen ($p(pre)$) en voor regelingen zonder prepensioen ($p(65)$):

$$p(65) + p(pre) = 0.1125 \times \text{Brutoloon} \quad (1)$$

De actuariële premie (π) voor een regeling met prepensioen is een kwart hoger dan voor een regeling zonder prepensioen,

$$\pi(pre) = 1.25 \times \pi(65) \quad (2)$$

Van de werknemers heeft 62% een prepensioenregeling. Dus moet gelden

$$0.1125 \times \text{Brutoloon} = 0.38 \times \pi(65) + 0.62 \times 1.25 \times \pi(65) \quad (3)$$

Het prepensioendeel in de macro premiesom is dan gelijk aan

$$0.62 \times 0.25 \times \pi(65) \quad (4)$$

Uit de vergelijkingen (3) en (4) is het bedrag aan prepensioenpremies te berekenen. Het bedraagt 1,5% van het bruto loon.

De prepensioenuitkeringen in procenten van het bruto loon

Bij een jaarlijkse storting van 1,5% van het bruto loon is het vermogen, uitgedrukt als percentage van het laatstverdiende loon, op de pensioendatum gelijk aan²⁷

$$VM_{62,t} = 0.015 \times 1.058 \times \sum_{i=0}^{39} \left(\frac{1.058}{1.0175 \times 1.015} \right)^i \times L_{61} \quad (5)$$

²⁷ Hierbij is gerekend met een reëel rendement op de ingelegde premie van 5,8% per jaar. De productiviteitsstijging bedraagt 1,75% per jaar. De jaarlijkse loonstijging door carrière bedraagt 1,5% per jaar. Dit correspondeert met een loonstijging van 3% gedurende de eerste 10 jaar, 2% de volgende 10 jaar, 1% in de daaropvolgende 10 jaar en daarna 0% tot de pensionering

De bruto loonsom in een willekeurige periode t is gelijk aan

$$\sum_{l=22}^{61} L_l = L_{61} \times \sum_{l=22}^{61} \left(\frac{1}{1.015} \right)^{61-l} \quad (6)$$

Door vergelijking (6) te substitueren in vergelijking (5) kan het vermogen op de pensioen-datum als percentage van de bruto loonsom worden berekend. Dit vermogen is voldoende om de (nominale) prepensioenuitkeringen te voldoen:²⁸

$$VM_{62,t} = U_{62,t} + \frac{U_{63,t+1}}{1.04} + \frac{U_{64,t+2}}{(1.04)^2} = U_{62,t} \left(1 + \frac{1}{1.04} + \frac{1}{(1.04)^2} \right) \quad (7)$$

De tweede gelijkheid volgt uit gelijke nominale uitkering. Wat we echter willen weten, is de jaarlijkse stroom aan reële prepensioenuitkeringen:

$$U_{62,t} + 1.0175 \times U_{63,t} + (1.0175)^2 \times U_{64,t} \quad (8)$$

Dit is ongeveer gelijk aan $3 \times U_{62,t}$. Uit de vergelijkingen (7) en (8) is dan af te leiden dat de jaarlijkse stroom aan prepensioenuitkeringen gelijk is aan 3,6% van de bruto loonsom.

Het prepensioenvermogen

Door de afschaffing van de omkeerregel moet belasting worden betaald over de in te leggen premie. De inleg daalt hierdoor naar 0,9% van de bruto loonsom. Tevens daalt het netto rendement over de ingelegde premie, doordat het vermogen in Box 3 wordt belast. Door de vrijstelling in Box 3 komt de marginale heffing van 1,2% effectief neer op een heffing van 0,7% op het vermogen. Bij een verondersteld rendement op het pensioenvermogen van 5,8% betekent dit een effectief rendement van 5,1% per jaar. Voor een willekeurige generatie die nog niet met prepensioen is, is het opgebouwde vermogen (ultimo) gelijk aan

$$VM_{l,t} = 0.009 \times (1.015)^{l-22} \times \frac{\sum_{i=0}^{l-22} \left(\frac{1.033}{1.015} \right)^i}{\sum_{i=0}^{39} (1.015)^i} \times Brutoloonsom_t \quad (9)$$

²⁸ De indexatie wordt gedaan uit het rendement boven de rekenrente van 4%.

met $1,033 = 1,051 / 1,0175$. Voor generaties die met prepensioen zijn, is het vermogen gelijk aan

$$VM_{62,t} = 0,009 \times (1,015)^{62-22} \times \frac{\sum_{i=1}^{62-22} \left(\frac{1,033}{1,015}\right)^i}{\sum_{i=0}^{39} (1,015)^i} \times Brutoloonsom_t - U_{62,t} \quad (10)$$

$$VM_{63,t} = 0,009 \times (1,015)^{63-22} \times \frac{\sum_{i=2}^{63-22} \left(\frac{1,033}{1,015}\right)^i}{\sum_{i=0}^{39} (1,015)^i} \times Brutoloonsom_t - 1,051 \times U_{62,t-1} - U_{63,t} \quad (11)$$

$$VM_{64,t} = 0,009 \times (1,015)^{64-22} \times \frac{\sum_{i=3}^{64-22} \left(\frac{1,033}{1,015}\right)^i}{\sum_{i=0}^{39} (1,015)^i} \times Brutoloonsom_t - (1,051)^2 \times U_{62,t-2} - 1,051 \times U_{63,t-1} - U_{64,t} \quad (12)$$

Merk op dat het ultimo-vermogen van de 64-jarigen gelijk is aan 0. Het totale prepensioen-vermogen wordt verkregen door de vermogens van alle generaties op te tellen. Dit levert

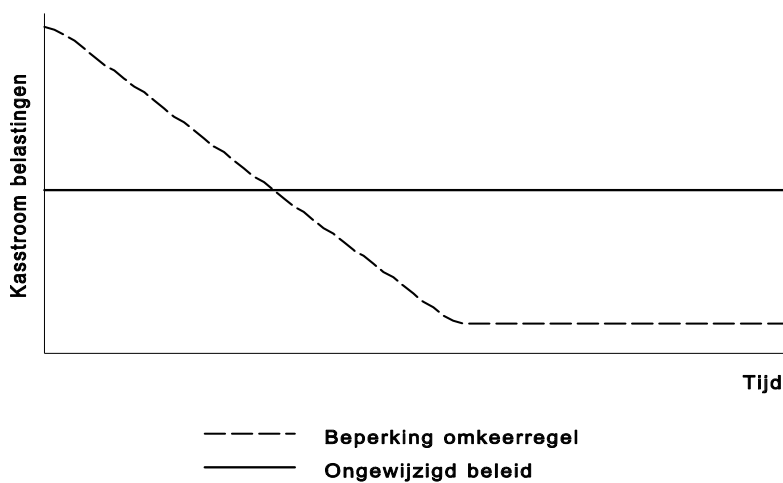
$$VM_t = 0,009 \times Brutoloonsom_t \times \frac{\sum_{l=22}^{61} (1,015)^{l-22} \times \sum_{i=0}^{l-22} \left(\frac{1,033}{1,015}\right)^i + (1,015)^{62-22} \times \sum_{i=1}^{62-22} \left(\frac{1,033}{1,015}\right)^i \left(\frac{1 + 2 \times 1,033}{1 + 1,033 + (1,033)^2}\right)}{\sum_{i=0}^{39} (1,015)^i} \quad (13)$$

De uitkomst is ongeveer 26% van de bruto loonsom. De rendementsheffing levert op lange termijn dan ongeveer 0,2% van de bruto loonsom op. Wanneer rekening wordt gehouden met de vergrijzing, komt de opbrengst in 2060 uit op 0,15% van de bruto loonsom, ofwel ongeveer 0,06% van het (toekomstige) BBP.

Bijlage B Kas-effecten en hun contante waarden

Bij afschaffing van de omkeerregel neemt de jaarlijkse kasstroom voor de overheid aanvankelijk toe. De opbrengst van de loon- en inkomstenbelasting stijgt onmiddellijk omdat de premies niet langer aftrekbaar zijn. Echter, geleidelijk groeit het volume van de nu onbelaste uitkeringen, waardoor de kasstroom afneemt en op den duur zelfs lager wordt dan de oorspronkelijke kasstroom (zie figuur B.1). Door discontering wordt het effect van de onbelaste uitkeringen veel geringer (zie figuur B.2).

Figuur B.1 De jaarlijkse kas-effecten

Figuur B.2 De contante waarden van de jaarlijkse kas-effecten

